

Nádor Orsolya

Nyelvek és kultúrák találkozása – a magyar mint idegen nyelv szemszögéből*

1. Nyelvtanulás és előítélet

Amikor valaki elhatározza, hogy idegen nyelvet tanul, általában mérlegeli annak társadalmi hasznosságát, esetleges nemzetközi felhasználhatóságát, nehézségét, s nem utolsó sorban a tanulás szervezeti és tárgyi feltételeit. Végigtekintve az európai művelődéstörténet nyelvi vonatkozásain, azt tapasztalhatjuk, hogy mindig volt olyan nyelv, amelyiket kiugróan nagy számban tanulták az iskolákban és iskolán kívül is. A nemzeti nyelvek térhódítása előtt, sőt azzal párhuzamosan is a latin nemcsak a műveltség nyelve volt, hanem egyben az európai nemzetközi közvetítőnyelv szerepét is betöltötte. A hozzá való viszonyulás semlegesnek mondható egészen addig, amíg a nemzeti nyelvű művelődés feltételei meg nem teremtődtek. Ettől kezdve a regionalitás válik meghatározóvá, és hódítani kezd a francia, valamint a német nyelv. Tanulásuk nem volt minden esetben önkéntes, személyes motiváltságú, sokkal inkább kötelező jellegű, egy tudatos, nyelven keresztül is érvényesülni akaró politika megnyilvánulásának tekinthető.

A nyelvtanulást azonban nemcsak a kultúra és a politika motiválhatja, hanem a tudomány is, egyebek között a nyelvtudomány iránti érdeklődés. Itt kapnak szerepet az egymáshoz nagyon hasonló, illetve az egymástól nagyon különböző nyelvek. A legtöbb esetben maguk a nyelvtudósok, a nyelvek leírói és tanítói teremtik meg az egyes nyelvekkel kapcsolatos előítéletek alapjait azzal, hogy felfedezik-e a nyelvi logikát, és ezt le tudják-e írni idegenek számára is érthető, tanítható formában.

A magyar nyelv és kultúra külföldi fogadtatása számos negatív előítélettel teletöltött az elmúlt évszázadok során. A nyelvi előítéletek közül a legjellemzőbb a megtanulhatatlanság, a kulturális területen pedig a barbárság, finomabban fogalmazva: a nem-európaiság (elég csak belenézniünk néhány földrajz- és történelemkönyvbe)¹. Mindkettőt könnyen cáfolhatjuk, hiszen több mint kétszáz éves a szervezett magyartanítás, és ha tényleg nem lehetne megküzdeni a magyar nyelv rendszerével

---

* A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (Szeged, 2002. március 27–29.) *Magyar mint idegen nyelv* szekciójában tartott előadás írott szövegváltozata

¹ A témára vonatkozóan: Dezső Lipót: *Külföldi furcsaságok Magyarországról*. Mit tanítanak rólunk a külföldi iskolákban? Szombathely, 1928. – Szabolcs Ottó: *Külföldi tankönyvek magyarságképe*. Bp., 1990.

és szókincsével, akkor nem lenne szükség arra a nagyszámú nyelvkönyvre, módszertanra, szótárra, amely akár egy kisebb könyvtárat is megtölthetne, emellett nem lehetne jelen a magyar nyelv-oktatás valamilyen szinten és formában napjainkban szinte minden kontinensen. A barbárság ellen akár ezeréves európai államiságunkat, akár reneszánsz királyainkat, akár világhírű tudósainkat, képzőművészeinket, muzsikussainkat is felhozhatnánk ellenérvként, de akár össze is hasonlíthatjuk a nyugat- és észak-európai államok hódítóinak viselkedését a kora középkor magyarjaiéval...

A fenti előítéletek azonban nemcsak a külföldiek részéről jelennek meg, hanem mi, magyarok – némileg túlzott önkritikával – is elismerjük, sőt úton-útfélen hangoztatjuk, hogy nyelvünk milyen nehéz, s milyen hatalmas bátorságra vall, ha valaki ennek ellenére vállalkozik a tanulására. Nemzeti büszkeségünk kezelését pedig nem tanultuk meg még ma sem: bosszantanak minket az itt-ott (pl. filmekben, tankönyvekben, szépirodalomban stb.) megjelenő sommás ítéletek, a „beskatulyázás”, a leegyszerűsített imázs, ennek ellenére még a ma forgalomban lévő magyar nyelvkönyveink magyarságképéről készült kritikai elemzések is számtalan hibát, a korábbi sztereotípiák erősítését szolgáló adalékokat tárnak fel.²

E negatívumok oka a nyelv és a kultúra kevésbé ismertségében, az idegen szemnek és fülnek szóló bemutatás hiányosságaiban, minőségi problémáiban, valamint az egészséges belső nemzetkép hiányában kereshető.³

A nyelvek és kultúrák találkozása segíthet az előítéletek megszüntetésében, de kihathat a reális önértékelés kialakulására is. Inkább a nyelvpszichológia, mint a jelen tanulmány feladata lenne annak feltárása, hogyan változtatja meg az ember nézeteit egy idegen nyelv és kultúra megtanulása, s hogyan alakul ki az az érzés, hogy a nyelvtanuló már nem kívülről, hanem fokozatosan a kultúra „részévé” válik. Természetesnek tartjuk, hogy a széles körben ismert nyelvek kultúráinak megismeréséhez fontos a nyelvismeret, a magyar mint idegen nyelv esetében azonban még mindig tartja magát az a nézet, hogy magyar nyelv-tudás nélkül is lehet hungarológiával foglalkozni.

Történeti szempontból nézve a magyar nyelv oktatása iránt az élő idegen nyelvek tanításával nagyjából egy időben jelent meg az érdeklődés, tehát regionálisan, illetve a kulturális és történelmi kapcsolatokkal összefüggésben a magyar nem volt eleve hátrányos helyzetben. A magyar nyelv ismertsége és taníthatósága összhangban van az ország mindenkori kulturális politikai irányvonalával, pontosabban mindig függ az országnak az adott történelmi korszakban, a nemzetközi szinten és a régióban elfoglalt helyétől. A magyar nyelv-oktatás nyelvpolitikai meghatározottságához társul a finnugor nyelvekkel kapcsolatosan a XIX. század első felétől meg-

² Lásd pl. Pál Erika és Miklós Magdaléna pécsi PhD-hallgatók tanulmányait, amelyekben a német, illetve az olasz nyelvterület számára készült nyelvkönyveket elemzik (*Hungarológiai Évkönyv* 1, 2000).

³ Erre vonatkozóan érdekes adalékokkal szolgál Csepeli 2002.

nyilvánuló tudományos érdeklődés is, amely hozzásegíti a magyart a külföldi egyetemeken oktatási rendszerében való megjelenéshez.

2. *Nyelvek és kultúrák találkozása*

A nyelvek és kultúrák találkozásának többféle módja is lehetséges: az egyik típust (a maga sokféleségében) a spontán találkozások, a másik típust az irányított találkozások csoportjába sorolnám.

Spontán, *véletlenszerű a találkozás* akkor, ha valaki egy véletlen folytán (pl. barátság, szerelem, munkavállalás) kerül kapcsolatba egy addig ismeretlen nyelvvel és kultúrával. Nem állt szándékában, hogy tanuljon, mégis, rövid idő elteltével kialakul a belső késztetés annak megismerésére, honnan is jött a másik, és mit gondol akkor, amikor nem a közös (de számára idegen) nyelven beszél.

Irányított találkozás lehet egy olyan történelmi-politikai kapcsolatrendszer kialakulása, amelynek természetes következménye az idegen nyelv megtanulása (pl. a gyarmatokon), mert az előbb-utóbb a társadalmi felemelkedés, a kitörés egyik eszköze lehet, más szóval a „műveltség” nyelve (ez persze erősen megkérdőjelezhető a meghódítottak kulturális múltját tekintve), így például Indiában ilyen szerepet játszott az angol, vagy Dél-Amerikában a spanyol és a portugál. A nyelv megtanulása jellemzően iskolai keretek között, szervezeten történik, de a kultúra elsajátításában már sok a spontán vonás. Ide tartozik például a magyarországi nem magyar ajkú népesség oktatása a XIX. századi nyelvtörvények következményeként. Irányított azonban a találkozás akkor is, ha a keretet a tudomány adja, s a nyelvtanuló instrumentális motivációval sajátítja el a nyelv és (kisebb mértékben) a kultúra elemeit.

Ha a nyelvek és kultúrák találkozását vizsgáljuk, célszerű legalább vázlatosan bemutatni azokat a nyelveket és kultúrákat, amelyek szerepet játszottak a magyar nyelvterületen.

A középkori Európa legelterjedtebb – és szervezeten tanított – nyelve a *latin* volt, ez jelentette a magasabb műveltséget és biztosította az európai kultúrák átjárhatóságát. Szerepét és jelentőségét számos kötet és tanulmány dolgozza fel⁴, a mi esetünkben azonban – az összehasonlítás miatt – sokkal fontosabb az élő idegen nyelvek jelenléte, és a magyarok idegennyelv-tanulási szokásaiba való bepillantás.

Ma az *angol* nyelv számít a legnépszerűbbnek, azonban ez teljesen új keletű jelenség, történelmi szempontból sokkal nagyobb hagyománya van a német, a francia, az olasz nyelv tanulásának, viszont sajnos alig mutatható ki a történelmi és interetnikus kapcsolatok miatt természetesnek tartható szlovák, román, szerb, horvát, ukrán nyelv *önkéntes* tanulása. (A kisebbségi magyarok helyzete ebből a szem-

⁴ Balassa Brúnó: *A latintanítás története*. Neveléstörténelmi forrástanulmány, Bp. 1930. – e könyv a téma legteljesebb feldolgozása. Az újabb irodalomból: Borzsák István: *Kell-e a latin?* Bp. 1990.

pontból más: az irányított kategóriába, azon belül is a kényszer-motiválta csoportba tartozik.) Még közel két évtizede a németet választotta a megkérdezett kétezzer 14 évesnél idősebb nyelvtanuló fele, az angolt csak alig egyharmaduk, egy 1994-es felmérés szerint⁵ az angolt 46,1 %, a németet 45,5 %, a franciát 2,6 %, az olaszt 2,4 %, a spanyolt 0,8 % tanulná. A nyelvválasztásban a széles körben tanított nyelvek esetében is ugyanazok a szempontok érvényesülnek, mint a kevésbé tanított nyelveknél, tehát a gyakorlati hasznosság, az érzelmi motiváció és a kulturális érdeklődés.⁶ A különböző történelmi és művelődéstörténeti szakaszokban is hasonló okokból döntöttek egyik vagy másik élő idegen nyelv tanulása mellett.

A középkori kezdetekről, a reneszánsz időszakáról kevés dokumentummal rendelkezünk. Biztosra vehető azonban, hogy a francia és az olasz nyelv kedvelt volt az egyetemjárások időszakában. Erre utal Vörös Imre tanulmánya, aki a francia nyelv magyarországi múltját vizsgálva megállapítja, hogy a közhiedelemmel ellentétben a *francia* nyelv és műveltség fontossága nem a felvilágosodás korában jelenik meg elsőként, hanem „az Árpádok korába kell visszanyúlnunk, akik I. András óta gyakran álltak dinasztikus kapcsolatban a Capeting uralkodóházzal, többen közülük folyékonyan beszélték annak nyelvét, és szívesen telepítettek le az országban francia szerzeteseket. Számos magyar diák végezte tanulmányait Párizsban, Orléans-ban és Liege-ben, köztük Anonymus is. Az így megszerzett nyelvtudás persze nem volt széleskörű.”⁷ Ez a korszak a magántanulás időszaka volt, amikor vagy francia nevelő segítségével, vagy a helyszínen, a másodnyelv-elsajátítás módszereivel tanulta a nyelvet egy nagyon kicsi művelt magyar kör: az uralkodók környezete és a peregrinus diákok. A XVIII. század első felében a nagyszombati Orsolya-rendi nevelőintézet francia tannyelvű volt, s a bécsi Tereziánium fiataljai is francia tankönyvekből tanulták a földrajzot, történelmet és más tárgyakat. Tudjuk, hogy a felvilágosodás idején különösen fontos szerephez jutott a francia nyelv ismerete, s voltaképpen ettől a korszaktól kezdve válik a magas rendű kultúra közvetítőjévé Magyarországon. Nagy tömegek sohasem tanulták, inkább a művelt elite jellemző idegen nyelv maradt.

Az *olasz* nyelv északi dialektusaival a reneszánsz idején ismerkedtek meg az ottani egyetemeken tanuló magyarországi diákok, akik aztán hazatérve, a királyi és főúri rezidenciákon dolgozó itáliai humanisták mellett gazdagíthatták tudásukat.

⁵ Terestyéni Tamás: Vizsgálat az idegennyelv-tudásról. *Modern Nyelvoktatás* 1996/3: 3-16.

⁶ „Szemben a leginkább preferált angollal és némettel, amelyeknek választásánál a használhatóság gyakorlati szempontja volt a legfőbb motívum, a francia és az olasz esetében domináltak a nyelv szépségére való hivatkozások, valamint – különösen az olasz esetében – a személyesebb jellegű, emocionális színezetű indoklások. Emellett a francia és az olasz volt az a nyelv, amelynek választásánál a kulturális értékek megismerésének szempontja is viszonylag jelentősebb arányban felmerült” (Terestyéni 1996: 10).

⁷ Vörös Imre: A francia nyelv oktatása Magyarországon a XVIII. században. *Magyar Pedagógia* 1976/1-2: 80-95.

Egészen 1924-ig csak a szórványosan tanult nyelvek közé tartozott, s elsősorban azok választották, akik tanulni vágytak valamelyik itáliai intézményben. Talán Fiume az egyetlen kivétel, ahol a XIX. század végén az olasz gyermekek és felnőttek magyarul tanultak, a kisszámú magyar népesség pedig a német mellett az olasz nyelvvel is megismerkedett.

A *német* a XVIII. század első felében már gyakorta tanult nyelvnek számított a családokban, később pedig – a pietisták modern nyelvtanítási filozófiájának és a régióra jellemző helyzet felismerésének köszönhetően – ez lett az első tanított élő idegen nyelv az evangélikus iskolákban. 1718-ban Bél Mátyás már megjelentette az első iskolai német nyelvkönyvet, amit aztán 1775-ig még nyolc latin közvetítő nyelvű, 1779-ben pedig már egy magyar nyelvű magyarázatokkal ellátott is követte. A nyelvpolitikai intézkedések nyomán a XVIII. század végén, majd a XIX. század folyamán többször is vezető szerephez jutott a német nyelv. A nyelvtanulás ebben az esetben csak bizonyos korszakokban tekinthető önkéntesnek, legtöbbször előírt kötelező nyelvként, sőt a XVIII. század végén és a XIX. század ötvenes éveiben tannyelvként is szerepelt. A magyar mint idegen nyelv tanítása szempontjából fontos adalék, hogy a legtöbb nyelvkönyv közvetítő nyelve a német. Vezető szerephez a századforduló tájékán jutott, hiszen addigra a polgárság társalgási nyelve lett, hasznosnak bizonyult a hivatalokban, és egy számottevő réteg, a nyugati germán nyelvekhez tartozó jiddist beszélő magyar zsidóság is ezt használta kereskedelmi közvetítő nyelvként.

Az *angol* – hasonlóan a franciához és az olaszhoz – elsősorban az egyetemjáró protestáns diákok által előnyben részesített idegen nyelv volt. A XVII. században többen megfordultak Angliában, de Magyarországon egészen napjainkig csak egy vékony réteg nyelve maradt az angol. Az ellenreformáció nem kedvezett a térhódításának, majd csak a reformkori magyar főnemesség ismeri fel, mennyit lehetne tanulni a brit gazdaságtól (pl. Széchenyi). Az első angol nyelvtant Csink János írta meg 1853-ban; és ugyancsak ő a szerzője az első angol nyelvű magyar grammatikának is.⁸ Az első angol tanszéket 1886-ban alapították Budapesten. A franciához és az olaszhoz hasonlóan az angolt is az 1924-es tantervi reform emelte be a „rendes iskolai tárgyak” közé, és a második világháború végéig a francia mögött mint harmadik helyen álló, választható tantárgy szerepelt.

A *magyar* mind a négy nyelvterületen jelen van: az angol kivételével a többi esetben mind a reneszánszhoz köthető a szórványos, minden bizonnyal a célnyelvi területre korlátozódó magyartanulás, hiszen német, francia, olasz mesterek és művészek dolgoztak a királyi és főúri udvarokban, s – szerencsénkre – szójegyzékek,

⁸ *A Complete Practical Grammar of the Hungarian Language, with exercises, selections from the best authors and vocabularies...* by J. Csink formerly elected as ordinary professor of technical sciences at the protestant school of Kesmark. London: Williams and Norgate, Henrietta street, Covent Garden. 1853

listák őrizték meg a hallás után lejegyzett magyar mondatokat, szavakat. A történelmi és interetnikus kapcsolatok magyarázzák, hogy a magyar mint idegen nyelv oktatása már a XVIII. században megjelenik német nyelvterületen (ha az akkoriban német többségű Pozsonyt legalább részben annak tekintjük) és Fiumében. Az első angol és francia nyelvű nyelvkönyvek a XIX. századból valók, s létrejöttük – nem kis mértékben – az 1848/49-es forradalom és szabadságharc iránt érzett szimpátiának köszönhető.

A fentebb felsorolt nyelvekkel szemben a magyar a kevésbé ismert és tanított nyelvek közé tartozik. Szűkebb régiójában, a Kárpát-medencében azonban széles körben ismertnek számít: nemcsak a határon túli magyarok beszélik, hanem a vegyes lakosságú területek nem magyar etnikumú lakosai is. Spontán részvétele a nyelvek és kultúrák találkozásában a honfoglalás idejére vezethető vissza, de az irányított kultúráközvetítésben is több mint kétszáz éves múltra tekint vissza: tanították azokon a nyelvterületeken, amelyekkel kulturális, történelmi és politikai kapcsolataink voltak, tantárgyként bevezették más magyarországi etnikumok számára a XIX. század közepétől, és az összehasonlító nyelvtudománnyal egy időben megjelent az európai egyetemek bölcséleti programjaiban is – mint kutatásra és összevetésre alkalmas nem indoeurópai nyelv.

3. Vizsgálati szempontok a nyelvek és kultúrák találkozásához

A nyelvek és kultúrák találkozását sokféle módon lehet vizsgálni. Ez elsősorban a fogalom értelmezésétől függ. Az ókortól napjainkig számtalan kultúrafelfogással találkozhatunk, a civilizációtól a kulturális antropológiai megközelítésen át a nyelvtanítási részterületig. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor néhány évvel ezelőtt megjelent könyvükben⁹ írják:

„Kultúrák találkozása sokféleképpen mehet végbe. Történhet úgy, hogy *az egyén*, valamely kultúra részese, felkerekedik és átvándorol egy más kultúrájú környezetbe: ekkor ő egyenlőtlen helyzetben találkozik egy fogadó kultúrával, ez a helyzet az egyén számára az alkalmazkodás, a bezárkózás, az elmenekülés alternatíváit kínálja /.../. Némileg módosul a helyzet, amikor az egyéni *migráció csoportossá válik*, s már nem csak egy egyén, hanem egy kulturális kisebbség szembesül a fogadó kultúrával. /.../ Ismét más formája a találkozásnak, amikor nem betagozódásról van szó, hanem arról, hogy *két vagy több kultúra határai érintkeznek, s közöttük kapcsolatok jönnek létre* (a kommunikációtól a kereskedelmen át a háborúig). Ilyenkor mindig valamiféle kölcsönhatás megy végbe, persze az erőviszonyok igen hamar abba az irányba hatnak, hogy az egyik kultúra fölényhelyzetbe kerül, a másikat (a többit) pedig kisebbségi helyzetbe kényszeríti. Akár így, akár a korábban

⁹ Kapitány – Kapitány 1996: 6-7.

említett kisebbségi bevándorlással, de gyakran létrejön aztán az a szituáció, hogy kultúrák *huzamosabb ideig élnek egymással érintkezve*, s ez az időtényező is igen fontos módosító erő, hiszen egészen más hatású a kultúrák találkozása akkor, amikor újdonságról van szó, mint amikor nemzedékek sora születik bele az „egymás mellett élésbe”, az adott társadalom *multikulturalitásának* tényei közé.”

A magyar kultúra esetében is megfigyelhetők ezek a jelenségek, így például egyéni bevándorlás mindig volt, ide sorolhatók többek között a reneszánsz kori építők, mesterek és művészek, kollektív bevándorlással érkeztek a németek, a szlovákok, a cigányok, a zsidók. Ezekkel a népcsoportokkal több évszázados együttélés és kulturális egymásra hatás alakult ki.

A fenti megközelítésnek lényeges eleme, hogy mi történik a találkozás után, pontosabban: milyen módon megy végbe a *kultúrák találkozása*, amelynek *természetes közege, hordozója a nyelv*. Itt is sokféle továbblépési irány kínálkozik, de talán a nyelvpedagógiai közelítés segítségével lehet legpontosabban feltárni, hogy a magyar nyelv és kultúra esetében hogyan küzdhetők le egy nem indoeurópai nyelv és hagyományrendszer hátrányai a több-kevesebb rokon vonást mutató európai kultúrákkal szemben. Ha a nyelvet állítjuk vizsgálódásunk középpontjába, akkor fel kell tárni azokat a – szélesen értelmezett – módszertani jegyeket, amelyek mentén fel-fűzhető a nyelvtanuló arra vonatkozó vágya, hogy behatoljon a *magyar* mint *fogalom* lényegi tartományába. Ugyanakkor azt is meg kell vizsgálni, hogy a kultúra átadása és átvétele milyen társadalmi közegben és normarendszerben valósul meg. Eszerint az alábbi szempontok körvonalazódnak:

Módszertani szempontok:

- a) a nyelvtanulás egyéni, belső motivációja (integratív, instrumentális vagy e kettő keveréke)
- b) a nyelvtanulás helyszíne (célnyelvi vagy forrásnyelvi környezet)
- c) a nyelvtanulás formája (egyéni, csoportos; tanulás vagy elsajátítás)
- d) a nyelvtanulás célja (munka, kulturális ismeretek szerzése vagy átadása, családi kapcsolatok erősítése)
- e) a nyelvtanulás módszerei (módszertanilag nem meghatározható, autodidakta-természetes; fordító-grammatizáló; a direkt és grammatizáló módszerek magyarországi keveréke, kommunikatív, pragmatikai stb.)
- f) a kultúra megjelenése a nyelvoktatásban (kognitív, kommunikatív vagy interkulturális megközelítésű-e)

A kultúráközvetítés szempontjai:

- a) a kölcsönösség mértéke és tartalmi jegyei a nyelv, illetve a kultúra közvetítésének szintjén

- b) a nyelvtanulók társadalmi helyzete
 c) a forrásnyelvi, ill. célnyelvi környezetben megvalósult nyelvtanulás társadalmi-gazdasági- kulturális háttere (a történelmi események hatása, az emigrációt követő családi kapcsolatok átalakulása – vegyes házasságok, a beilleszkedés önkéntes vagy (nyelv)törvényekkel szabályozott módja, a tudomány fejlődésével összefüggő kulturális érdeklődés, nem magyar irányítású vállalatok megjelenése Magyarországon)

4. A magyar nyelv mint a magyar kultúra közvetítésének természetes közege

Talán nem túlzás azt mondani, hogy egy kultúra lényegéhez csak a nyelven keresztül lehet közel férkőzni. A magyar esetében sincs ez másként: a nyelvi kultúra, a gondolkodásmód megismerése segítségével könnyen érthetővé válnak a „magyar kulturális sajátosságok”. Nem véletlen, hogy már a reneszánsz idejéről is vannak adataink arra vonatkozóan, hogy a hosszabb-rövidebb ideig Magyarországon vendégeskedett deákok, mesteremberek, írástudók igyekeztek megismerkedni a magyar nyelv sajátosságaival. Motivációikat vizsgálva, főként az instrumentális jelleg a jellemző, de pl. Galeotto Marzio esetében az integratív jelleg is kimutatható. Az említett szerző egyre gyarapodó nyelvtudása birtokában tudatosan vizsgálta a magyar kultúrát, és sok esetben vetette össze a sajátjával. Mátyás király tetteiről szóló királytükreben többször említi a magyar nyelv jellegzetességeit, pl. a dialektusok hasonlóságát, szembeállítva az itáliai erős eltérésekkel, a beszédhangok és az írásképek sajátosságait:

„A keresztény országok közül egyedül Magyarország ír csupán latinul. A magyarok nyelvén ugyanis nem könnyű írni. A legcsekélyebb hangsúlyváltozástól, kiejtésbeli különbségtől megváltozik a szavak értelme. A magyarban vannak szavak, amelyek *u*-ra végződnek, de mást jelent, ha nyújtva, és mást, ha összevont ajakkal ejtik az *u*-t. Ezt az írás nem tudja jelezni, mivel a latin nyelvnek egyetlen *u* betűje van, a magyar nyelvnek meg négyre volna szüksége, ha az összes változatokat jelezni akarná. /.../ *Hollas orsaco*-nak hívják Itáliát, *Toto orsaco*-nak Szlavóniát és *Német orsaco*-nak a germánok országát és így tovább. Sok szláv és latin szavuk is van. *Mit cheres*-t mondanak a latin *quid quaeris* helyett. A *k* és a *c* ugyanis rokon hangzók.”¹⁰

De említhetünk egy másik korszakot is, a XVI–XVIII. századot, amikor megkezdődik a nyelvi-kulturális differenciálódás, és lényeges jegyeiben is elválik egymástól a célnyelvi, illetve a forrásnyelvi közegben megszerzett tudás. Míg a magyar-

¹⁰ In: Galeotto Marzio: *Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyve*. Ford.: Kardos Tibor. Magyar Helikon, Bp. 1977. 85.

országi környezetben a nem magyar ajkú, külső és belső migrációs folyamatok eredményeként letelepedett lakosság integratív motivációval „tanul”, és célja a beszélt nyelv elsajátítása, valamint a befogadó kulturális és társadalmi közegbe való illeszkedés, a külföldi nyelvtanulókat az instrumentális motiváció mozgatja (például a szó-tárkészítés), és kevés figyelmet fordítanak a kulturális jegyek megismerésére. A XIX. században tovább folytatódik ez a folyamat, de újabb adalékokkal egészül ki. A külföldön készült nagyszámú nyelvkönyv és nyelvleírás – a kor szokásainak megfelelően – a fordító-grammatizáló módszerre épült, és ez „jót tett” a kultúráközvetítésnek. Persze csak a „nagybetűs” kultúra jelenik itt meg irodalmi példák, szemelvények, szöveggyűjtemények formájában, de fontos megjegyezni, hogy az összeállítók számára nemcsak a magyar kultúra, hanem a befogadó közeg kulturális sajátossága is fontos volt. Így került a rebellis magyarok iránt baráti érzelmeket tápláló angolok számára készült nyelvtanító könyvekbe az 1848/49-es forradalmat idéző népdal és vers, a franciák szöveggyűjteményébe az ő ízlésüknek megfelelő vers, próza és drámarészlet, illetve a német olvasóközönséget érdeklő magyar irodalmi válogatás.

A magyarországi nyelvkönyvek célközönsége az ország területén élő nem magyar etnikum volt. Itt a módszerek is mások voltak, sokkal inkább a gyakorlati hasznosságra épültek, mint a forrásnyelvi környezet esetében. Ezekben a könyvekben már megjelenik a „nyelvi viselkedés”, mint kulturális tényező – tehát sokkal erőteljesebben érvényesül a *nyelven keresztül* történő kultúráközvetítés, mint a más országokban megjelent művek esetében. Mivel a könyvek tekintélyes része a regionális közvetítő nyelven magyarázta a tudnivalókat, sokszor lehetőség nyílt arra is, hogy a kínálkozó nyelvi kontrasztivitás mellett az interetnikus kapcsolatok is megjelenjenek a leckékben, gyakorlatokban. A törvényekkel előírt, többségi-kisebbségi viszonyrendszerben értelmezhető nyelvtanításban mind az integratív, mind az instrumentális motiváció jelen volt – ha nem is olyan magas szinten, mint az önkéntes tanulás esetében. A hiányt a kényszer (mint motiváció) pótolta. Ennek megfelelően az oktatás hatékonysága és módszertani-művelődéstörténeti jelentősége nehezen mérhető össze. Nagyon érdekes, mai szemmel is hasznos, a kommunikatív és kulturális kompetencia kialakítására törekvő nyelvkönyvek jelentek meg a XIX. század utolsó évtizedeiben, a hatékonyságuk azonban – legalábbis az 1900-as népszámlálás magyarnyelv-tudást firtató kérdéseire adott negatív válaszok mennyiségét figyelembe véve – erősen megkérdőjelezhető.

A XX. század első fele – vizsgálati szempontjainkat szem előtt tartva – még sok tekintetben hasonló az elmúlt évszázadhoz. A külföldön megjelent nyelvkönyvek nem sok újat hoznak, a hazaiak is a korábbi gyakorlatot éltetik tovább. Színesítik a palettát az új, kísérleti nyelvtanítási módszerek, amelyek pl. a Berlitz-nyelvkönyv segítségével törtek utat maguknak. A század második felétől, különösen a kommunikatív módszerek megjelenésétől sokat várt a szakma, a tankönyvek lapjain („*Ta-*

nuljunk nyelveket” sorozat) azonban továbbra is a használhatatlan, irreleváns szövegek hömpölyögtek, amelyek sem a „kisbetűs”, sem a „nagybetűs” kultúra közvetítésére nem voltak igazán alkalmasak. A nyomtatott anyag helyett a tanár személyiségére, nyelv- és kultúraközvetítői felkészültségére helyeződött a hangsúly. A magyar nyelv tanulására vállalkozók szinte kizárólag a nem magyarországi születésű, idegen ajkú fiatal felnőttek köréből kerülnek ki, akik egyetemi tanulmányukat szeretnék Magyarországon folytatni, vagy családot alapítanak, munkát vállalnak. Motivációikban keverednek az integratív és az instrumentális jegyek. A kultúra közvetítését pedig „direkt élményként” élik meg: a nyelvvországból közvetlen módjuk nyílik a kultúra különböző rétegeinek a megismerésére és elsajátítására is. A külföldi nyelvtanulók nagy része szintén az egyetemisták köréből kerül ki, akik a nyelvre kisebb, a szélesen értelmezett kultúrára nagyobb hangsúlyt fektetnek.

Végezetül egy gondolat arról, hogyan is állunk a befogadással. A nyelvtanulás ma már minden magyar ember számára követelmény kell, hogy legyen. Ez egyben azt is jelenti, hogy sok olyan nyelvtanuló van/lesz, akinek nehézséget okoz az idegennyelv-tanulás. Karnyújtásnyira van az Európai Unió, ahol a nemzeti nyelvek és kultúrák megőrzése mellett nagyon fontos két-három idegen nyelv ismerete, és már most érezhető a magyar nyelv iránti fokozódó érdeklődés.

Sokan eddig is ámultan nézték a magyarul tanuló külföldieket, s főhajtással ismerték el erőfeszítéseiket – azt lehet mondani tehát, hogy az asszimilációs törekvésektől eltekintve a magyarság mindig nyílt szívvel fogadta és becsülte az általa is roppant nehéznek tartott magyar nyelv tanulóit, s azon igyekezett, hogy kultúrájából is minél többet átadhasson abban a reményben, hogy talán könnyebben befogadják majd minket Európa, ha kicsit jobban megismerik az értékeinket.

IRODALOM

- BÁRDOS Jenő (2000): *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- CSEPELI György (2002): *A nagyvilágon e kívül... Nemzettudat és érzésvilág Magyarországon 1970-2002*. Budapest, József-eötvös Műhely Kiadó
- KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor (1996): *Kultúrák találkozása – Kultúraváltás*. Szombathely, Savaria University Press
- MEDGYES Péter (1997): *A nyelvtanár. A nyelvtanítás módszertana*. Budapest, Corvina
- NÁDOR Orsolya (2000): *Magyarnyelv-tanítás a kezdetektől a 19. század végéig*. Habilitációs értekezés. Pécs, PTE (Kézirat)
- SEELEY, H. N. (1985): *Teaching Culture. Strategies for Intercultural Communication*. Lincolnwood
- TOMALIN, Barry – STEMPELSKY, Susan (1993): *Cultural Awareness*. Oxford, OUP